

**Sylvie Graf, Martina Hřebíčková, Magda Petrjánošová,
Alicja Leix: Češi a jejich sousedé. Meziskupinové postoje
a kontakt ve střední Evropě.**

1. vydání. Praha: Academia, 2015, 349 stran, ISBN 978-80-200-2489-3.

Jaké jsou vztahy Čechů a obyvatel sousedních zemí? Co si myslí Češi o svých sousedech a příslušníci sousedních národů o Čechách? Jak probíhají kontakty Čechů s lidmi sousedních národností a jak tyto kontakty ovlivňují jejich vzájemnou oblíbenost? Odpověď na tyto otázky lze nalézt v knize *Češi a jejich sousedé: Meziskupinové postoje a kontakt ve střední Evropě*, která sumarizuje výsledky sociologického výzkumu meziskupinových postojů a kontaktů v zemích střední Evropy. Recenzovaná publikace představuje závěry dvou výzkumných projektů podporovaných Grantovou agenturou ČR. První z nich, uskutečněný v letech 2007 až 2009, se zaměřoval na přesnost národních stereotypů v kontextu pětifaktorového modelu osobnosti, v němž se posléze výzkumný rámec rozšířil také na zkoumání meziskupinových jevů. Získaná data byla analyzována během druhého projektu, realizovaného v letech 2010 až 2012. Monografie si klade za cíl „přispět k porozumění vztahů mezi Čechy a jejich sousedy“ (s. 11). Autorský kolektiv tvoří čtyři vědkyně spojené zejména s brněnským pracovištěm Psychologického ústavu AV ČR, a to Sylvie Graf, která se ve svých výzkumech zabývá možnostmi zmírňování předsudků prostřednictvím meziskupinových kontaktů, a Martina Hřebíčková, jež se ve své práci věnuje především zkoumání struktury osobnosti, sociální percepce, národním stereotypům a akulturaci. S nimi se na výzkumu podílela také Magda Petrjánošová, výzkumná pracovnice Slovenské akademie věd, která se dlouhodobě zajímá o utváření identit především na úrovni národních a etnických skupin. Poslední ze čtyř autorek je Alicja Leix, polská lingvistka a psycholožka, která se věnuje především multikulturní výchově či inkluzivnímu vzdělávání a spolupracuje jak se státními, tak neziskovými institucemi.

Kniha je členěna do šesti kapitol. První a druhá kapitola zasvětili čtenáře do teoretického a metodologického pozadí výzkumu, jenž se opírá o psychologii meziskupinových vztahů. Další čtyři kapitoly představují dílčí zjištění a jejich analýzu. Autorky se zabírají národnými stereotypy a meziskupinovými postoji, do nichž zahrnuly jak postoje k vlastnímu národu, tak k národům sousedním. Dále se zabývají meziskupinovými kontakty a v poslední kapitole prezentují kvalitativní analýzu vzájemného vnímání Čechů a jejich sousedů.

V první kapitole „Teoretické základy výzkumu meziskupinových jevů“ uvádějí Sylvie Graf a Martina Hřebíčková teorie, o které se ve svém bádání opíraly. Rámec svého projektu zasadily do kontextu psychologie meziskupinových vztahů a zároveň zde ukázaly rozdíly mezi stereotypy a předsudky. Dále vymezily rozdíl mezi skupinovým a individuálním pozadím. Rovněž nastínily teorie sociální kategorizace, bez níž se podle autorek „neobejde žádná stávající teorie a výzkum v oblasti meziskupinových vztahů“ (s. 19). V této části badatelky představily velké množství studií, na něž navazují. Zmínují například Henriho Tajfela a jeho výzkumy meziskupinových vztahů či Gordona Willarda Allporta a jeho příspěvek k teorii předsudků. Autorky ve svém projektu vycházely z pětifaktorového modelu osobnosti, který jim napomohl k zachycení národních stereotypů a jejich srovnání s charakteristikami osob žijících v daných zemích. Jednotlivé složky tohoto modelu (emocionální stabilita, extraverteze, otevřenost vůči zkušenosti, přívětivost a svědomitost) jsou rozebrány na závěr první kapitoly. Ač se objevuje důraz na pětifaktorový model v celé práci, byl mu v teoretické části věnován poměrně malý prostor.

Druhá kapitola „Metodologie výzkumu meziskupinových postojů a kontaktu“ nabízí přehled odborné strategie výzkumu. V první části charakterizovaly řešitelky projektu skupinu respondentů, jimiž se stali občané žijící v pohraničních oblastech. Celkový soubor

tvorilo 1276 respondentů z České republiky, Německa, Polska, Slovenska a Rakouska. Metodologicky se realizátorky výzkumu opíraly o on-line dotazníkové šetření. V první části týkající se stereotypů byl využit přístup korelujících profilů, v němž se sleduje míra shody mezi celými profily stereotypních a reálných vlastností osobnosti napříč všemi osobnostními vlastnostmi. Kvalitativní analýzou byly rozebrány volné výpovědi, které se věnovaly zkušenostem s příslušníky sousedních národů.

Třetí část knihy s názvem „Národní a regionální stereotypy“ se již věnuje prezentaci výsledků výzkumu. Cílem podkapitoly bylo odpovědět na otázku přesnosti stereotypů. Sylvie Graf a Martina Hřebíčková zde nejprve rozebírají metodologickou stránku porovnávání stereotypů. Ve svém výzkumu se zaměřovaly na autostereotypy (posuzování příslušníka vlastní země) a heterostereotypy (posouzení příslušníka cizí země). Autorky se heterostereotypy zabývaly, aby ověřily, zda jsou lidé žijící v sousedních zemích při posuzování národních stereotypů přesnější. Do svého výzkumu zahrnuly studenty, pracující dospělé a odborníky, aby mohly porovnávat stereotypy lidí různého věku a vzdělání. U studia posuzování autostereotypů výzkumnice zjistily, že u vysokoškoláků z různých částí České republiky jsou stereotypy konzistentní ve vnímání typického představitele vlastního národa a jeho sousedů. Méně se shodovaly s pracujícími lidmi, kteří přisuzovali Čechovi více pozitivních vlastností než vysokoškoláci. Naproti tomu heterostereotypy s posouzením reálných lidí nesouhlasily v žádné z pěti zemí. Představy „zvěnění“ o typickém reprezentantovi tak nekorespondovaly s představami příslušníka daného národa. Na základě shromážděných dat vyplynul typický obraz Čecha, který je zástupci českého národa vnímán jako „psychicky labilní, snadno se nechá vyvést z rovnováhy a prožívá pocity sklíčenosti a depresivní stavy. V míře společenskosti a energičnosti je introvertem, to znamená, že je do sebe uzavřeným, málomluvným pesimistou, kterému spíše vyhovuje pomalejší tempo. V míře otevřenosti vůči novému je nevyhraněný, není jednoznačně ani novátorem, ani tradicionalistou. Neoplývá přívětivostí, je nepřátelský, neochotný pomáhat druhým, povyšný, zahleděný do sebe a necitlivostí“ (s. 314).

Čtvrtá část, nazvaná „Meziskupinové postoje“, se zaměřuje na emocionální složku meziskupinových postojů vyjadřujících míru vřelosti pocíťované k vlastnímu národu a sousedním národům. Tato část je rozdělena na postoje k vlastnímu národu, jejímž cílem je přiblížit, nakolik je vlastní národ respondentům sympatický. Výsledky navzájem srovnaly mezi respondenty z pěti zemí. V druhé půli této kapitoly se Sylvie Graf zaměřila na postoje k sousedním zemím. Nejvřelejší vztah ke svému národu měli Slováci, poté Češi a Němci. Právě slovenští respondenti se považovali za typického zástupce slovenského národa a vykazovali nejvyšší míru národní hrdosti. Přináležitost k vlastnímu národu měla největší vliv na formování postojů k vlastnímu národu. V části zabývající se postoji se autorka soustředila i na preference k sousedním národům. Hlavními kritérii preference národů představovalo stejné kulturní prostředí. Češi byli u tří ze čtyř národů zahrnutých do prezentovaného výzkumu nejoblíbenějším sousedem. Nejméně oblíbeným národem byli Němci ve třech slovanských zemích.

V páté kapitole „Meziskupinový kontakt“ badatelky analyzovaly aspekty kontaktů mezi příslušníky pěti středoevropských zemí a vliv meziskupinového kontaktu na postoje k sousedním národům. Sylvie Graf zde nastiňuje vlivy, které na postoje k sousedním národům působí. Kapitola je rozdělena na subjektivní a objektivní aspekty vlivu na postoje vůči sousednímu národu. Mezi objektivní aspekty jsou řazeny kvalita a kvantita kontaktů ve střední Evropě a jeho vliv na meziskupinové postoje. Mezi subjektivní aspekty meziskupinových kontaktů jsou řazeny místo setkání, kontext setkání, blízkost kontaktu, trvání kontaktu, frekvence kontaktu, jazyk komunikace, makrosociální charakteristiky, meziskupinová percepce, hodnotící kategorie. V této kapitole se již objevují konkrétní citace od respondentů. Co se týče objektivních aspektů setkání, základním zjištěním z výzkumu bylo, že většina respondentů má zkušenost s návštěvou sousedních zemí ve středoevropském regionu, důvodem těchto návštěv však není udržování vztahů s lidmi ze zahraničí.

Šestá kapitola s názvem „Kvalitativna analýza vzájomného vnímania Čechov a ich sušedov“ predstavuje rozbor otvorených výpovedí českých, slovenských, poľských, nemeckých a rakouských účastníkov výskumu týkajúcich sa skúseností s príslušníky druhého národa. V tejto kapitole rovněž pracovali Magda Petrjánošová a Alicja Leix s konkrétnymi výpoved'ami respondentů, ktoré doplnili svým komentárom. Ze jmenovaných národních skupin k sobě měli nejbližší Češi a Slováci, mezi nimiž nevznikly výrazné negativní konotace, a zástupci těchto národů se považovali za blízké sousedy. Další podkapitola se zaměřila na vztah Čechů a Poláků. Autorka Alicja Leix zde představila témata, kterých se respondenti dotkli, a podrobněji se věnovala otázce široce pojatého příbuzenství a problematice vztahů mezi zeměmi. V podkapitole „Češi a Němci“ se Magda Petrjánošová zaměřila na zkušenosti českých a německých respondentů. Centrem jejího zájmu se stal obraz souseda v očích toho druhého, podobnosti, rozdíly a stereotypy. Ve srovnání výpovědí zástupců obou národů představoval pohled Čechů na Němce vyrovnaný stav negativních a pozitivních výpovědí, zatímco Němci vnímali Čechy vesměs pozitivně. Přesto některá témata jako druhá světová válka a poválečný odsun Němců zůstávají ve vzájemném vztahu stále značně problematická. Po srovnání vzájemného vztahu Čechů a Němců představily autorky vztah Rakušanů a Čechů, který byl v podstatě opačný, zatímco Češi vnímali Rakušany vesměs pozitivně. Rakušané o Čěších uvedli méně pozitivních zmínek.

Speciální pozornost věnuje šestá kapitola jazyku. Badatelky se ve svém výzkumu jazykem přímo nezabývaly, avšak během analýzy toto téma vyvstalo jako podstatné. Autorky zde představují, jak participant hovořili o využívání svého jazyka v komunikaci s druhými. Zároveň zde konstatují, že „*možnosť porozumieť si aspoň čiastočne bez toho, aby človek musel druhý jazyk predtým študovať, je základom pocitu príbuznosti a blízkosti. Naproti tomu nutnosť domluviť sa cizím jazykom téměř automaticky spustila jednoznačné rozdelení na my a oni*“ (s. 306).

Celkově je možné zhodnotit, že autorky předložily kvalitní studii, která vyčerpávajícím způsobem pojednává o meziskupinových kontaktech. Lze konstatovat, že splnily stanovené cíle a svou prací prohloubily studium meziskupinových vztahů mezi středoevropskými národy. Monografie je pro dokreslení opatřena velkým množstvím grafů, které občas působí v celé práci značně rušivě. Autorský kolektiv je složen ze čtyř badatelek tří rozdílných národností, čím byl celý výzkum obohacen o meziskupinový dialog. Na celé knize lze vyzvednout širokou základnu zdrojů a teorií, z nichž kolektiv autorek vycházel. Za seznamem použitých zdrojů lze nalézt také přehledný jmenný a věcný rejstřík, který napomůže lepší orientaci v celé knize. Práce je psána odborným jazykem na vysoké úrovni. Místy však může působit velmi složitě a laická veřejnost se v ní může jednoduše ztratit. I přesto lze knihu *Češi a jejich sousedé: Meziskupinové postoje a kontakt ve střední Evropě* doporučit všem, kteří se zajímají o studium psychologie meziskupinových vztahů, zejména pak těm, kteří se věnují vzájemným kontaktům mezi národnostmi střední Evropy.

Nela Štorková